

Tele van bikaszarral

A Csomós? Csomós Mari lesz Bromden, az indián a Radnótiban? A Kakukkfészekben? Na, ez már megint a Zsótér, az ő szokásos örületeinek egyike, hogy ha öreget kell játszani, az legyen fiatal, ha magaszt, akkor alacsony, ha nőt, akkor férfi. Aztán lehet magyarázni, hogy ez a színészet lényege, úgy tesz, mintha valaki más volna, ha tömeggyilkos, akkor nem kell hozzá előtanulmányként megölnie néhány embert, el tudjuk képzelni róla. Már ha jó színész. Legyen ez a színház előnye a filmmel szemben. A filmváltozatban a langaléta Will Sampson játszotta az indián Bromdent, de akármekkora is volt, azért magasított talpú cipőt adtak rá, hogy még nagyobb legyen, hogy tényleg egy egész fejjel magasodjon a többiek fölé. Nekünk itt a színházban ilyenmire nincs szükségünk, azt értem. De: a Csomós?

Ez most nem színészeti kérdés, hanem életkori, fizikai állapottól függő. Hogy ennyit beszéltetni valakit, akinek már nehezére esik a beszéd. Ennyi szöveget megtanítani egy idősebb asszonnyal. Láttam Törőcsik Marit Kaposváron, amikor a betegségéből fölépülve visszatért, másfél órán át beszéltették folyamatosan, de az egyszeri csoda volt. Tényleg egyszeri. Csomós Mari olyanokat mond, hogy beleégett a gőc, aztán gondolkodhat az ember, hogy mi lehetett az eredeti szövegben a gőc helyett. Bár úgy tudja kimondani a gőcöt, hogy elbizonytalanodom: talán tényleg van ilyen szó, csak en-

gem nem tanítottak meg rá. Aztán látom, hogy elakad, és hogy gyanúsán nézeget balra, a színpadi ajtófélfára, nyilván ott van számára elhelyezve valami monitor, ahol fut a szöveg. Nagy baj nem lehet, de hogy is lehetne átélni ezt a helyzetet...

Most jut eszembe: milyen helyzetet? Hogy nem tud beszélni? De hát eredetileg nem is volna szabad beszélnie, épp az a lényeg, hogy az indián süketnéma. Pontosabban annak tetteti magát, és hát az a legnagyobb színházi (vagy filmes) közhely, hogy ha valaki némának tetteti magát, az előbb vagy utóbb megszólal. Ez már a regényt színpadra átdolgozó Dale Wasserman józanságán vagy tehetségén múlik, hogy nem hagyja elhatalmasodni a darabon ezt a közhelyet, azzal kezdünk, hogy beszél a néma, hall a süket. Attól még megél a poén, amikor először szólal meg, csak megfelelő arckifejezéssel kell mindezt lekísérni.

Ami a szöveg egészét illeti, azt egy kicsit szokni kell. Ambrus Mária és Zsótér Sándor a két fordító, és vannak pillanatok, amikor az emberben óhatatlanul is előjön a pontoskodás, azt mondják például az egyik szereplőről, hogy senkinek sem a bolondja. Csakhogy ez magyarul mást jelent, mint angolul a nobody's fool. Magyarul annyi, hogy senkibe nem szerelmes az önfeladásig, angolul meg azt, hogy senkit nem szolgál, senki nem tudja őt manipulálni. Azért az nem egészen ugyanaz. Vagy amikor Ratched nővért kérdezik, hogy visszamegy-e még McMurphy az elekt-

rosokk-kezelések és lobotómia után, és ő azt feleli, hogy vissza, akkor azt mondják rá, hogy asszonyom, maga tele van bikaszarral. Itt, persze, érezni a szándékosságot, a bullshit egyszerűen hazugságot jelent, de ha bikaszarnak van fordítva, az réme-sebb, az nem azt jelenti, hogy hazudik, hanem valami szörnyű belső állapotokra utal, van itt egy nő, mellesleg Kováts Adél, tulajdonképpen elég csinos, de hiába, mert tele van bikaszarral. Jobb volna messze elkerülni, de sajnos nem lehet, ebben a kórházban ő a főnővér.

Lassan tisztázni kellene, melyik kórházban vagyunk. Mert Zsótér ízléses, nem fog itt nekünk kikacsingatni, hogy mi volnánk itt az ápoltak ebben a Magyarország nevű egészségügyi intézményben, és van, aki elmehetne, elmenekülhetne, mégsem teszi, van, akinek maradnia kell, nem tehet mást, de az garancia a rabságra, olyanok nőttek a fejünkre, olyanok döntenek a sorsunkról, akiknek sem felhatalmazásuk nincs erre, sem tehetségük arra, hogy helyesen döntsenek. Ez volna a politikai színház, amit ma én elviselhetetlennek tartok, nemcsak laposnak, de károsnak is, a dohogást állandósítja a tettek helyett, pedig ha nem tetszik valami, tényleg nem kötelező elviselni. Ne játsszuk már ezt a hofigézésdit, hogy a színház legyen megint a szelep, ahol műveltebb emberek kiereszthetik a gőzt a munka után, mert az már megvolt, rossz volt, elég volt.

Másfelől meg Zsótér nem ízléses, mégis kibeszél a darabból, McMurphy Pécelről érkezik az elmeógyógyintézetbe, az indián főnök a kombinátról magyaráz, a közön-séget bevonják a játékba, természe-

tesen azon az alapon, hogy úgysem fog bevonódni, nem fogjuk fölteni a kezünket a szavazáskor, és ha hülyének vagy öregnek neveznek, mi nevetni fogunk. Nyilván azért, mert tényleg hülyék és öregek vagyunk. A feketék nem feketék, hanem kékek, kékre mázolják a két verekedős ápoló arcát, kezét, talán csak hogy föltegyük magunknak a kérdést: hol vagyunk?

Hol kellene lennünk? Mert az, hogy egy amerikai elmeógyógyintézetben mi történik, az talán mégsem annyira közérdekű. És hogy ez itt nem a *Rómeó és Júlia*, halhatatlan szerelmesek története, valami minta, amit követni kell, aztán elfelejteni, hogy a megfelelő korba érve mi is Capuletként vagy Montague-ként tudjunk gyűlölködni, az is biztos. Ha amerikai marad a történet, beszorul önmagába, távolivá és elmúlttá válik. Ha Magyarországra helyeződik át, akkor köszi, nekem nem kell. Szóval: hol vagyunk?

Azt mondanám: odabent. Ambrus Mária díszlete felfújható és leereszthető, áttetsző műanyag, amolyan gumimatrac-boltív. Kicsiben kezdi, de aztán megnő, többé-kevésbé betölti a színpadot széltében is, magasságban is, de azért marad benne valami klausztrófób hatás, be vannak zárva. Csak lassan értem meg, ez a héj nemcsak arra jó, hogy meglegyen ez a kint és bent érzet, hogy pontosabb legyek, arra épp nem jó, hiszen kint is azok vannak, akik bent, miközben a beszélő szereplők odabent dolgoznak, néhány egyéb ápolt kint üldögél, és mivel a héj maga átlátszó, ők is kénytelenek kintlétükben is bent lenni, színpadon lenni, amikor nincs mit mondaniuk. Valahogy tehát nem ez a lényeg, vagy talán mégis. Mire

megvilágosodom, a főhős éppen elborul, McMurphyn végrehajtanak egy szép sorozat elektrosokk-kezelést, és mivel megtörhetetlennek bizonyul, még meg is operálják az agyát. Ahogy ez zajlik, ő, vagy hogy nevén nevezzük, Vilmányi Benett a héj tején vonaglik, miközben kieresztik a levegőt magából a héjból. A test többé-kevésbé a földre ereszkedik, és nem mozdul: élő halott. Véglegesen kívül marad. Kívül önmagán.

Mert, ha jól értem a dízletet, ez a félgömb mégis egy koponya, ott játszódik ez a szomorú vagy talán mégsem szomorú történet, a menekülők és a lázadók meséje, amely végül igazi lázadás vagy igazi változás nélkül ér véget. Minden (a) fejben dől el. Itt

élnék ezek a nagy senkik, mert hát senkik, nincs mit tenni, pusztítják magukat, fecsérlik az intellektusukat egymás megfigyelésére és a helyzet értékelésére, egy helyben járásra és gumicontrágcsálásra. A legtevékenyebb köztük ez a McMurphy, ez a magyar módra kigyúrt Vilmányi Benett, vékony lábakon járó nagy felsőtest, de erő helyett azt érzi benne az ember, hogy ha megszűrnák egy túvel, ő is éppúgy leeresztene, mint a körülötte lévő dízlet. Ezek lettek a hőseink. Még mindig jobbak, mint mi magunk.

Dale Wasserman: Kakukkfészek. Rendezte: **Zsótér Sándor.** Szereplők: **Csomós Mari, Vilmányi Benett, László Zsolt, Zsótér Sándor.**

Szerzőink könyvei

125

